

УДК 930.1(477)"1917/1921"

Я. С. КАЛАКУРА*

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИСВІТЛЕННЯ ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

Простежується низка нових підходів українських та деяких зарубіжних учених у дослідженні історії Гетьманату, зокрема виділено доробок сучасного українського вченого Руслана Пирога. Увага зосереджена на історіографії таких питань, як обставини приходу П.Скоропадського до влади, ідейно-політична сутність Гетьманату, його місце в історії української державності, внутрішня та міжнародна політика Української Держави, причини падіння гетьманського режиму.

Ключові слова: історіографія; історіографічний процес; Павло Скоропадський; Гетьманат; Українська Держава; монархізм; консерватизм; Руслан Пиріг.

Історія української державності була й залишається пріоритетною проблемою вітчизняної історіографії. Особливої актуальності вона набула в умовах відновлення і утвердження державної незалежності України. Дедалі більший інтерес до цієї проблематики виявляють і зарубіжні історики. В опублікованих за останнє двадцятиріччя наукових, науково-популярних працях та навчальній літературі чи не найбільше уваги приділяється державності доби Української революції 1917–1921 рр. і місця в ній Української Держави на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. Зроблені й перші кроки на шляху історіографічного осмислення проблеми, зокрема захищені дисертації С. Грибоєдова та С. Гнатюка, опублікована низка студій з історіографії Гетьманату, в тому числі й автора даної статті¹, а також ряд узагальнюючих історіографічних праць з історії Української революції², в яких підводяться й деякі підсумки новітнього історіографічного процесу в цій сфері.

Однак їх автори недостатню увагу звертають на тенденції та особливості нових підходів до історії Гетьманату, характерних для досліджень останнього десятиріччя, поверхово аналізують погляди істориків на мотиви утворення і функціонування Української Держави, діяльність її лідера Павла Скоропадського, на унікальність Гетьманату як суспільно-політичного явища в українській та світовій історії.

Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб частково заповнити ці прогалини, виокремити головні надбання новітніх досліджень, починаючи з 90-х рр. ХХ ст. і закінчуючи сьогоднішнім, привернути увагу до

* *Калакура Ярослав Степанович* – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

спроб сучасної генерації науковців, зокрема одного з найбільш активних і авторитетних дослідників Гетьманату, доктора історичних наук, професора Руслана Яковича Пирога, простежити пошук відповідей на деякі дискусійні питання, як наприклад: хто, чому і в який спосіб привів П. Скоропадського до влади; чи мав переворот 29 квітня 1918 р. контрреволюційний характер і яке місце він посідає в Українській революції 1917–1921 рр. та в історії українського державотворчого процесу загалом; у чому особливість внутрішньої та зовнішньої політики Гетьманату, наскільки вона відповідала меті українського суспільства; що спричинило його поразку і які повчальні уроки для сьогодення можна почерпнути з тієї доби. Історіографічне осмислення цих питань супроводжується й окресленням низки перспективних напрямів подальших наукових студій.

Актуальність поставлених дослідницьких завдань зумовлюється не стільки збільшенням кількості публікацій, присвячених утворенню Української Держави на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським (їх число сягнуло за півтисячі і вони, природно, потребують системного історіографічного аналізу), скільки контрверсійністю проблеми, появою нових підходів до її трактування, а також викликами сучасного державотворення, підвищенням інтересу до наукового осмислення цього унікального явища і самої особи гетьмана, як в українській, так і світовій історії. Джерельний потенціал історіографії Гетьманату помітно збагатився за рахунок уведення до наукового обігу нових історичних та історіографічних джерел, що стало важливою передумовою поглибленого і більш об'єктивного дослідження цієї проблеми. Разом з тим, мають рацію дослідники, які стверджують, що досі не вдалося подолати успадковану від минулого дихотомну традицію в оцінках Гетьманату (однозначно позитивні або негативні). Відомий історик Ф. Турченко з цього приводу зазначив, що досить часто “нові факти вкладаються у старі схеми, кожна з яких однаковою мірою заслуговує бути прийнятою чи відкинutoю дослідницьким загалом”⁷³. Власне це й диктує необхідність продовження історіографічних студій і пошук спільного розуміння проблеми, що особливо важливо для навчальної літератури.

За роки незалежності в Україні заявили про себе досить потужні сили істориків різних поколінь, наукових шкіл, політичних уподобань, які прямо або опосередковано долучилися до дослідження Гетьманату П. Скоропадського. Їх кількість вже перевищила 200 осіб. Серед них поряд із пострадянськими істориками, які в тій чи іншій мірі відійшли від стереотипів тоталітарної доби, активну участь в історіографічному процесі беруть і молоді вчені, котрі сформувалися на новому методологічному та джерельному підґрунті. Поміж дослідженнями сучасних дослідників Гетьманату виділяються праці вже згаданого Р. Пирога. Що привело відомого вченого, авторитетного знавця життя і творчої спадщини М. Грушевського, одного з фундаторів грушевськознавства в Укра-

їні до дослідження Гетьманату і постаті П. Скоропадського? Що забезпечило йому дослідницький успіх і визнання з боку наукового співтовариства? На нашу думку, тут позначились декілька чинників. По-перше, з'ясовуючи долю М. Грушевського в добу П. Скоропадського, він немиче зацікавився постаттю гетьмана, причетного до розпуску Центральної Ради і проголошення на базі УНР Української Держави. По-друге, це висока професійна підготовка вченого, його інтелектуальний потенціал, багатий досвід науково-дослідної і педагогічної роботи. По-третє, ґрунтовне знання архівів, уміння працювати з архівними джерелами і здобувати необхідну інформацію. По-четверте, опанування методологією історичного антропологізму і сучасними методиками персоналістичних досліджень, апробованими в царині грушевськознавства. По-п'яте, висока загальна і наукова культура вченого, широка ерудиція, кругозір і дослідницька інтуїція, а також його державницька позиція.

Вже перші публікації Р. Пирога про Гетьманат та постать П. Скоропадського, оприлюднені в 1992–1995 рр.⁴, засвідчили його відхід від поширених у радянській історіографії штампів і стереотипів та утвердження нового, по-справжньому наукового бачення проблеми. Історик чітко обґрунтував обставини і мотиви приходу П. Скоропадського до влади, прийняття ним титулу “Гетьман всієї України”, що підкреслювало вірність ідеї незалежної, вільної і соборної Української Держави, її створення з урахуванням давніх козацьких традицій у межах українських етнічних земель. Дослідник підкреслив, що з цією метою гетьман запровадив козацький герб як символ спадкоємності державності, зберігши при цьому тризуб як національний символ. Враховуючи великий анклав українців у Криму, прагнення татарського населення до порозуміння з Українською Державою, П. Скоропадський відстоював включення півострова до складу України, взяв під свою руку Чорноморський флот, але при цьому не поспішав із входженням Кубані до складу України, аби не погіршити відносини із Росією.

Нині в доробку Р. Пирога близько 40 праць, у тому числі дві монографії, присвячених Гетьманату П. Скоропадського. Прикметною рисою їх є солідна історіографічна складова⁵. Він, як і ряд інших дослідників, поділяє думку про те, що новітня українська історіографія Української Держави сформувалася на фундаменті, закладеному безпосередніми учасниками подій 1917–1921 рр., оскільки лівова частина тематичної літератури була створена ними ще у міжвоєнний період на еміграції. Гостре ідейно-політичне протиборство і міжособистісні, часом амбітні, конфлікти призвели до формування вже тоді трьох основних історіографічних течій – уенерівської, прогетьманської, а в УСРР – більшовицько-марксистської, представники яких не шкодували викривально-критичних епітетів і тавр для оцінки один одного.

Першу течію започаткували прихильники УЦР та УНР, які, втративши владу, мали чи не найбільше претензій до П. Скоропадського. Йдеть-

ся про В. Винниченка, М. Грушевського, М. Лозинського, І. Мазепу, С. Петлюру, П. Христюка, М. Шаповала та ін. На думку, М. Христюка, наприклад, Гетьманат – це “диктатура поміщиків і капіталістів”, а І. Мазепа називав його владою “російських реакційних сил”. Тобто йшлося про авторитарний тип держави, встановлений в результаті перевороту, здійсненого симпатиками П. Скоропадського з середовища правих консервативних сил, представлених Союзом землевласників та Українською демократично-хліборобською партією, при підтримці німецького командування та російських кадетів.

Друга течія, як і перша, теж сформувалася в еміграції, але прихильниками П. Скоропадського – В. Липинським, Д. Дорошенком, О. Скоропис-Йолтуховським, об’єднаних навколо “Союзу гетьманців-державників” на чолі з самим гетьманом. Згодом до них долучилися деякі інші представники державницького напрямку української історіографії: І. Кривецький, В. Кучабський, дослідники Українського наукового інституту в Берліні, очолюваного І. Мірчуком, а після війни Р. Млиновецький, І. Нагаєвський, Я. Пеленський, Н. Полонська-Василенко та ін. Історики обох течій, продовжуючи полеміку в діаспорі, тривалий час вели пошук компромісної оцінки Гетьманату, яка частково знайшла відображення у Словниковій частині “Енциклопедії Українознавства” під ред. В. Кубійовича. Видання трактувало гетьманат як різновид державної організації у вигляді конституційної монархії на чолі з гетьманом і зосередженням у його руках законодавчої та виконавчої влади⁶.

Ідейні засади третьої течії в інтерпретації Гетьманату заклали політичні оцінки, висловлені ідеологами російського марксизму – В. Леніним, Л. Троцьким, Й. Сталіним, тогочасними більшовицькими функціонерами в Україні – Є. Бош, О. Бубновим, С. Гопнер, В. Затонським, Д. Мануїльським, С. Косіором, М. Скрипником та ін. Відтак вони були взяті на озброєння й марксистськими істориками: М. Воліним, І. Мінцом, М. Поповим, М. Рубачем, М. Яворським та ін. Ці штампи надовго укоренилися в радянській історіографії (Є. Городецький, А. Лихолат, Л. Нікольніков, Р. Симоненко та ін.). Прибічники цієї течії керувалися постулатом зі сталінського Короткого курсу історії ВКП(б) про “білогвардійський контрреволюційний переворот П.Скоропадського, про його маріонетковий, буржуазно-поміщицький уряд, утримуваний на німецьких багнетах”. Такі ідеологічні стереотипи, котрі впродовж багатьох десятиріч силоміць насаджувалися в радянській історичній науці і суспільній свідомості⁷, виявилися досить живучими і сьогодні мають своїх прихильників.

Давня історіографічна традиція не оминула й сучасний вітчизняний дослідницький процес у царині Гетьманату, розділивши його учасників на адептів і критиків, причому цей розділ проходить довкола принципів питань: а) чи був державний переворот контрреволюцією; як співвідносились у політиці Гетьмана українськість і російськість, тобто,

кому більше прислужився П. Скоропадський; чи є доба Української Держави складовою Української революції та ін.⁸

Не викликає заперечень думка Р. Пирога про те, що новітня історіографія Гетьманату виросла з цих трьох течій, а тому природно, що в ній досить рельєфно простежується декілька паралельних, часом ідентичних до попередників, підходів. По-перше, це спадкоємці гетьманців, які глорифікують, возвеличують Гетьманат та ідеалізують роль Павла Скоропадського в державотворчому процесі доби визвольних змагань. Частина з них схильна розглядати прихід гетьмана до влади як закономірний етап національної революції, а Українську Державу як таку, що “ґрунтувалася на незвичному поєднанні монархічних, республіканських та диктаторських засад” (В. Клименко, О. Білодід, А. Буравченков, В. Панченко, Д. Яневський та ін.). Більш виважені оцінки Гетьманату властиві дослідженням В. Горелова, Г. Папакіна, Ф. Проданюка, Ю. Терещенка, Ю. Храмова та ін., які розглядають його як природну альтернативу утвердженню в Україні соціалізму в його радикально-більшовицькому вигляді, тобто вбачають у Гетьманаті знаряддя боротьби не з Українською Центральною Радою, а з експансією більшовицької Росії.

Представники національно-демократичного крила української історіографії, так би мовити, “позашлюбні діти” М. Грушевського, ще більш помірковані в оцінках Гетьманату (В. Верстюк, О. Реєнт, О. Рубльов, Ф. Турченко та ін.). Якщо порівняти їх бачення ключових і контроверсійних аспектів його образу – співвідношення в ньому українськості і російськості, то вони здебільшого усвідомлюють непродуктивність дихотомних оцінок, тобто абсолютизації поділу цілісного явища на два протилежні та його змалювання лише двома фарбами: рожевою або чорною. Очевидно, цим і пояснюється спроба примирити дані підходи, знайти “золоту” середину. Ось чому частина українських учених для національної ідентифікації Гетьманату П. Скоропадського використовує формулу “ні український, ні російський”. Зокрема, Ярослав Грицак пише: “У вужчому значенні Скоропадський будував ані українську, ані російську національну державу. Гетьманський режим прагнув впровадити нову концепцію української нації, яка базувалася не на ґрунті етнічної ідентичності та знанні української мови, а на лояльності до Української Держави. Ця держава розумілася у ширшому, територіальному значенні, а не у вузькому етнічному⁹.”

Подібну точку зору відстоює й Владислав Верстюк, наголошуючи, що це була не українська і не російська держава, і вважає, що умовно її можна було б назвати “малоросійською”¹⁰. Однак, застосування цього терміну до характеристики Української Держави 1918 р., на нашу думку, не зовсім коректне. Має рацію Р. Пиріг, підкреслюючи, що дати абсолютно точну формулу національно-державної сутності Гетьманату – справа досить складна, оскільки у цій споруді простежувалися як українські, так і російські елементи конструкції. Тут, на його думку, варто згадати,

що через день після маніфесту “До громадян України” у листі до хліборобів-демократів гетьман наголошував, що взяв владу для того, “щоб збудувати Україну”, що до кінця днів своїх буде “вірним сином дорогої нашої Неньки”, що всіма силами буде боронити державні і національні права українського народу”. Інша справа, чи був послідовним гетьман? Чому, наприклад, Січові стрільці на чолі з полковником Є. Коновальцем відійшли від нього, а згодом взяли участь у антигетьманському повстанні? Очевидно тому, що розчарувалися в щирості гетьмана, особливо після того, як він почав оточувати себе людьми, ворожими до всього українського. А з другого боку, постає питання, чи мав П. Скоропадський належну підтримку українських сил для реалізації свого проекту? Очевидно, ні. Ісидор Нагаєвський писав з цього приводу: політичні партії поставили свої партійні програми вище інтересів української нації і держави¹¹. До речі, історія має властивість повторюватися, що засвідчує й сучасний державотворчий процес, пов’язаний з міжпартійними чварами та владними амбіціями на шкоду Україні.

Аналізуючи співвідношення українських і російських компонентів у політиці Гетьманату, Р. Пиріг справедливо зазначає, що перші стосувалися здебільшого назви і атрибутів держави, окремих аспектів її зовнішньої і внутрішньої політики, особливо сфери культури і освіти. У першому гетьманському уряді з 16 осіб 12 міністрів мали українське походження. Інша справа, наскільки вони усвідомлювали себе українцями. Російські ж конструкції знайшли втілення у певних виявах імперської спадщини монархізму, авторитаризмі, вони дістали регенерацію в законодавчій практиці, засобах масової інформації, у використанні кадрового потенціалу, в релігійному житті, в надто толерантному, а точніше примиренському ставленні властей до антиукраїнськи налаштованої російської еміграції та українофобства загалом. Зокрема, Д. Донцов згадував, що Скоропадський мав намір відзначити 310-ту річницю протимосковського союзу І. Мазепи і Карла XII, але під впливом російських радників на молебень до Св. Софії не прийшов, хоча й звертався до московського патріарха щодо зняття анафеми з гетьмана.

Історики прорадянської орієнтації залишаються в полоні синдрому класових оцінок і досить критично налаштовані як стосовно самого гетьманського перевороту, так і політики П. Скоропадського. Вони розглядають прихід гетьмана до влади і всю його політику як “контрреволюцію”. Але ж “контрреволюція – це боротьба проти революції, це рух за повернення дореволюційних порядків”. Звинувачувати гетьмана в контрреволюції не коректно, адже він задекларував і розпочав творення Української Держави, не повернув царські порядки і не заохочував українофобію.

Аналіз праць, безпосередньо присвячених П. Скоропадському, спонукає нагадати принаймні два найголовніших правила історичного дослідження будь-якої особистості: 1) оцінювати її треба такою, якою

вона була насправді; 2) про історичного діяча судять не по тому, чого він не зробив, а головним критерієм має виступати те, що зробив, який слід залишив в історії. Якщо керуватися цими підходами, то Гетьманат П. Скоропадського не лише підтверджував, але й закріплював на практиці проголошену ІУ Універсалом УЦР державну самостійність України, утверджував її державні кордони, піднімав боєздатність збройних сил, налагоджував вертикаль державного управління, запровадив державну символіку України, домогся міжнародного визнання (14 країн), взяв під контроль Чорноморський флот, здійснив важливі програми у сфері національної освіти, науки і культури. Восени 1918 р. міністр віросповідань О. Лотоцький від імені гетьманського уряду оголосив Декларацію про автокефалію Української православної церкви.

І все ж до головних надбань новітньої української історіографії Гетьманату можна віднести те, що його розгляд і аналіз більшість істориків вмонтовують у канву Української революції 1917–1921 рр. як цілісного державотворчого процесу. Такий підхід був закладений у “Історії України. Нове бачення” за редакцією В. Смолія, розвинутий у відповідній книзі з серії “Україна крізь віки”, у шеститомній “Політичній історії України”, присутній у ґрунтовних дослідженнях В. Литвина, зокрема в книзі “Україна: доба війни і революції. 1914–1920”, знайшов відображення і в найновішій праці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України “Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку” (керівник автор. колект. В. Солдатенко). Що ж стосується відомої праці В. Солдатенка “Українська революція. Історичний нарис” (К., 1999), то в ній автор більше схильний розглядати Гетьманат як “контрреволюцію” як явище, що не “вписується” в Українську революцію (с. 44).

У новітній історіографії дедалі ширше простежується потрактування Гетьманату як втілення ідеології українського консерватизму. Його об’єктивні передумови Ю. Терещенко вбачає в українському селянстві і українській шляхті як носіях мови, віри, традицій, вказуючи при цьому на “всю складність відносин між ними”¹². Подібну думку висловлює й С. Гелей. Натомість Р. Пиріг вважає, що погодитися з таким твердженням важко, оскільки в умовах розбурханого революцією українського села ця “складність відносин” вилилася в гострі соціальні антагонізми і не дозволила П. Скоропадському досягти задекларованого “спокою і ладу”. На його переконання, регенерація консерватизму в Україні була консолідованою реакцією приватновласницьких сил на соціальний радикалізм Центральної Ради. Провідну роль у цьому процесі відігравав не тонкий прошарок української шляхти, а аграрна, промислова та фінансова буржуазія, боячись реальної перспективи втратити землі, маєтності, капітали.

З-поміж монографічних праць останнього часу Р. Пиріг привернув увагу до книги В. Савченка “Павло Скоропадський – останній гетьман

України”, яка претендує на хронологічний нарис історії Української Держави 1918 р., поданий через висвітлення постаті її глави. Однак фактологічну канву праці склали здебільшого спогади гетьмана, до змісту яких автор поставився критично, проте, на жаль, часом не етично, навішуючи Скоропадському різні звинувачення, на кшталт “замовчує проблему”, “вводить в оману”, “лукавить”, “бреше” і т. п. В. Савченко, наприклад, безапеляційно кваліфікує Українську Державу як “гетьманат-монархію”, “нову монархічну державу”, “нове середньовіччя гетьманської влади”, не вдаючись до відповідної аргументації¹³. Р. Пиріг цілком слушно вважає некоректним переносити погляди П. Скоропадського 1920-х рр. щодо монархічної моделі гетьманської держави на 1918 р.

З-поміж дискусійних питань новітньої історіографії Гетьманату залишається ступінь його залежності від зовнішніх чинників, насамперед від німецько-австрійської сторони. Частина вчених, услід за В. Винниченком і М. Грушевським, вважають його маріонетковим утворенням¹⁴. Зокрема, О. Мироненко кваліфікує гетьманський режим як “українську різновидність відомої в історії людства класичної маріократії”¹⁵, що трактується як державно-політичне знаряддя відстоювання чужих інтересів, у конкретному випадку – окупаційних властей. Подібну оцінку Гетьманату Р. Пиріг помітив і у книзі англійського дослідника О. Файджеса¹⁶.

Звичайно, заперечувати залежність Української Держави від Німеччини неможливо, але, по-перше, не Гетьманат запросив німців в Україну, а по-друге, він був далеко не маріонетковим утворенням, оскільки мав усі формальні ознаки незалежної держави, діяв на підставі умов Берестейського миру, був визнаний не тільки Четверним союзом, але й багатьма іншими державами, мав власні дипломатичні установи, укладав міжнародні договори тощо.

Р. Пиріг цілком слушно зазначає, що, акцентуючи увагу на ролі австро-німецького чинника в політиці Гетьманату, більшість дослідників недооцінюють російський фактор. Чимало авторів вважає, що проголошений 14 листопада 1918 р. курс на федерування з небільшовицькою Росією не був випадковістю, а гетьмана до цього кроку підштовхнуло російське монархічне офіцерство разом із кадетами, меншовиками та есерами. Зрештою, вже будучи в еміграції, П. Скоропадський зрозумів, що московські сили, які набивалися йому в спільники, виявилися безпосередньо причетними до його повалення.

Є серед вітчизняних дослідників і ті, хто продовжує пливти у фарватері пострадянської російської історіографії. Її прихильники стоять на позиції малоросійства, яке більше ідентифікує себе з російським баченням української історії ніж з українським. Як відомо, під “малоросійством” розуміють комплекс провінціалізму або меншовартості частини українських громадян, зумовлений успадкуванням пам’яті про довготривале перебування України у складі Російської імперії. Доречно нагадати, Є. Маланюк звернув увагу на те, що Скоропадський не був типовим

“малоросом”, але він залишив класичний приклад українського політичного гамлетизму, який пов’язаний з “малоросійством”. У цьому зв’язку варто зазначити, що Р. Пирого з поміж українських істориків належить найбільш глибокий аналіз сучасної російської історіографії Гетьманату П. Скоропадського. Вчений переконливо показує, що вона представлена здебільшого дотичними працями з історії громадянської війни і білого руху на Півдні Росії, тобто в Україні. Однак, є й чимало публікацій безпосередньо присвячених гетьману. З-поміж них Р. Пиріг виділив монографію В. Федюка “Украина в 1918 г.: Гетман Скоропадский”¹⁷, зауваживши, що дослідник відійшов від традиційної кваліфікації Гетьманату як “національно-шовіністичного утворення”, закладеного мемуарами А. Денікіна, котрий оцінював Українську Державу як “новоутворення, за привидом самостійності якого проглядалися сила німецького меча і капіталу”¹⁸. Далі генерал безпідставно звинувачував Гетьманат у тому, що “національний шовінізм і українізація лягли в основу програми гетьманського уряду”¹⁹.

Р. Пиріг дійшов висновку, що частина російських авторів намагається вникнути у сутність ідейно-політичної платформи П. Скоропадського: російський федераліст, німецький сателіт чи український “самостійник”? Наприклад, Я. Бутаков у монографії “Белое движение на Юге России: концепция и практика государственного строительства (конец 1917 – начало 1920 гг.)” доводить, що всі ці іпостасі певною мірою були властиві гетьману: “самостійність він демонстрував під тиском німців: не розраховуючи тільки на них, підтримував тісні контакти з правими російськими силами”²⁰. І. Михайлов у статті, присвяченій діяльності гетьманського уряду, намагається відійти від стереотипу фронтального протиставлення білих і червоних, вважаючи “нормальним” ідейно-політичну змінюваність суб’єктів антибільшовицького табору. Автор твердить, що в тих політично невизначених обставинах багато хто виявляв щиросердечне хитання від великодержавності до практичної підтримки тієї чи іншої форми відокремлення від Росії²¹.

Водночас Р. Пиріг звернув увагу на погляди іншого дослідника – І. Мітюріна, який у монографії “Гражданская война: белые и красные”, навпаки буде порівняльний життєпис шляхом антагоністичного протиставлення воєначальників двох таборів: Колчак–Фрунзе, Шкуро–Будьонний, Врангель–Блюхер і т. д. На цьому фоні викликала здивування така пара, як Скоропадський – Антонов-Овсієнко під образливим заголовком “Щирые украинцы”. Адже їхні долі ніколи не перетиналися, тим паче у військових герцях²².

Не залишив поза увагою Р. Пиріг й таке російське фундаментальне видання, як “Граф Келлер”, до якого увійшли книга С. Фоміна “Золотой клинок империи”, нарис Р. Гагкуєва і С. Балмасова “Генерал Ф. А. Келлер в годы Великой войны и русской смуты”. Автори разглядають Гетьманат через призму поглядів самого генерала Келлера, який не сприй-

мав українську незалежність і німецьку окупацію, але не міг не оцінити лояльне ставлення гетьмана до монархічного руху і його зусиль щодо створення антибільшовицького блоку²³.

Подібну точку зору Р. Пиріг виявив і у підходах А. Зайцова, який розглядає гетьманську державу П. Скоропадського винятково з позицій її місця і ролі в боротьбі проти більшовиків, за відновлення великої Росії. Він вказує, що на цьому шляху “лежали набагато більш серйозні перепони, ніж самостійність України”, що при всіх протиріччях “і гетьманська Україна, і Дон, і Добровольча армія все-таки були налаштовані однаково непримиренно до свого загального ворога – радянської влади”²⁴.

Можна солідаризуватися з підсумковою думкою Р. Пирога про те, що новітня російська історіографія здебільшого розглядає ідею української державності безперспективною з точки зору розвитку тогочасних подій. Гетьманат оцінюється лише як певна ланка в загальноросійській боротьбі проти більшовизму. Гетьманство П. Скоропадського уявляється як вимушене обставинами непорозуміння. В якості аргумента його “не щирого українства” широко цитуються мемуари білогвардійських воєначальників О. Лукомського, А. Лямпе, П. Краснова та ін. Має рацію Р. Пиріг, що в сучасній російській історіографії все ж простежується тенденція змалювати образ гетьманської України 1918 р. більш цілісно, розглянути його в контексті загальноросійського антибільшовицького табору, а задекларована П. Скоропадським “самостійність” оцінюється як менше зло на шляху вирішення глобального завдання – відродження великої Росії. Виходячи з цих оцінок російської історіографії Гетьманату, стає зрозумілим, чому в 2007 р. у перекладі російською в Москві побачила світ англomовна праця ученого української діаспори Олега Федішина “Germany’s drive to the East and the Ukrainian Revolution” під назвою “Украинская революция. 1917–1918”, у якій гетьманська Україна в умовах німецької окупації 1918 р. оцінюється як “сателіт”, оскільки “вона займала становище держави, яка добровільно, хоч й неохоче, прийняла опіку великої держави з неминучим обмеженням свого суверенітету”²⁵.

Спираючись на компаративістський аналіз сучасної української та російської історіографії образу Гетьманату П. Скоропадського, Р. Пиріг приходять до висновку, що у них обох він все ще подається в дуалістичному ключі, тобто на засадах давньої історіографічної традиції або шляхом еkleктики. Спроби ідентифікації Гетьманату з погляду національної сутності також носять доволі розмитий характер: ні “української”, ні “російської” чи навіть “малоросійської” державності він по-справжньому не представляє. Підтверджуються пророчі слова видатного ідеолога гетьманського руху В. Липинського: “Образ Гетьманської України, який ми винесли з нашої історичної традиції, із народних сказань, із наших сімейних пам’яток і сімейних споминів – у всіх нас далеко ще не однаковий, не однаково ясний”²⁶. Ці слова, які стосувалися XVII–XVIII ст.,

цілком можна віднести і до останнього українського Гетьманату доби П. Скоропадського.

Знову ж таки має рацію Р. Пиріг, застерігаючи як від некритичного підходу до джерел, включаючи й спомини самого гетьмана²⁷, так і від кон'юнктурного підходу до їх трактування. Він наголошує, що деякі науковці й тепер намагаються підвести оцінки Гетьманату під якусь політичну ситуацію або уподобання певних кіл. Історики нового покоління повинні втриматися від подібної спокуси. П. Скоропадський не був ані стовідсотковим героєм, а тим більше злочинцем. Для когось він патріот, для когось російський чи німецький ставленник, але незаперечним є той факт, що свої сили він віддавав розбудові Української Держави на тих світоглядних засадах, що їх сповідував. Українська Держава гетьмана Скоропадського – важливий досвід державного будівництва, який залишив відбиток у свідомості, ментальності, культурі населення і який не можна ігнорувати на сучасному етапі українського державотворення. А для того, щоб цей образ став яснішим, потрібні подальші дослідження, виявлення додаткових джерел, переосмислення уже відомих свідчень, відмова від партійно-класових підходів і чужих ідеологічних штампів, утвердження україноцентризму. Гетьманат – це складова нашої, української історії, якою б гіркою і контроверсійною вона не була.

¹ *Грибоєдов С. В.* Українська держава гетьмана П. Скоропадського: історіографічне дослідження. Дис... канд. істор. наук. – К., 2001; *Гнатюк С. П.* Внутрішня політика Гетьмана П. Скоропадського. (1918 р.): Українська історіографія проблеми. Дис... канд. істор. наук. – К., 2002; *Калакура Я.* Образ гетьманату в новітній історіографії // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контроверсії. – К., 2008. – С. 69–77; *Булгаков Ю.* Відносини Гетьманату з Центральними державами: новітні підходи та інтерпретації // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Науковий журнал. – К., 2009. – №4. – С. 118–122 та ін.

² *Радченко Л. О.* Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 років. – Х., 1996; *Грицак Я.* Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ в Україні. – Вип. 2. – Львів, 1999. – С. 121–125; *Рубльов О. С., Реєнт О. П.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. – К.: Альтернативи, 1999; *Солдатенко В. Ф.* Українська революція: концепція та історіографія. – К., 1999; *Литвин С. Х.* Симон Петлюра у 1917–1926 роках. Історіографія та джерела. – К., 2000; *Потульницький В. А.* Україна і всесвітня історія. Історіографія світової та української історії XVII–XX століть. – К.: Либідь, 2002; *Капелюшиний В. П.* Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). – К.: Орлан, 2003; *Павлишин О.* Історіографія Української революції 1917–1921 рр. // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004. – С. 168–183; *Великочий В.* Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. – Івано-Франківськ, 2009; *Стопчак М.* Утворення і діяльність Директорії Української Народної Республіки (1918–1920 рр.). Історіографічний нарис. – Вінниця, 2010 та ін.

³ Турченко Ф. Сутність гетьманського режиму в контексті взаємин П. Скоропадського і його політичних опонентів // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. – К., 2008. – С. 157.

⁴ Пиріг Р. Я. Павло Скоропадський: штрихи до політичного портрета // Укр. істор. журн., 1992. – № 9. – С. 91–105; Його ж. Гетьманство Павла Скоропадського / Ф. М. Проданюк // Українська державність: історія і сучасність. – К., 1993; Його ж. Гетьман Української держави Павло Скоропадський // Українська ідея. Постаті на тлі революції. – К., 1995 та ін.

⁵ Пиріг Р. Я. Соціально-політична база Гетьманату Павла Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 р. – Вип. 2. – К., 2007. – С. 103–113; Його ж. Гетьманат Павла Скоропадського: російський чинник // Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття. – К., 2007. – С. 123–130; Його ж. Гетьманат Павла Скоропадського: сутність і форма державності // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії. – К., 2008. – С. 6–12; Його ж. Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією. – К., 2008; Його ж. Украинский гетманат 1918 года: российский фактор // Элиты России и Украины: особенности становления и взаимодействия. – М., 2009. – С. 132–139; Його ж. Українська гетьманська держава: особливості законотворення // Історія українського парламентаризму. – К., 2010; Його ж. Українська гетьманська держава 1918 року. Нариси історії. – К., 2011 та ін.

⁶ Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. – Т. 1. – Львів, 1993. – С. 377–378.

⁷ Радянська енциклопедія історії України. У 4 т. – Т. 1. – К., 1969. – С. 418.

⁸ Буравченков А. Час відновлення історичної пам'яті, або дещо про Гетьманат з погляду сьогодення // Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1843–1945. – К., 1993; Барладяну-Бирладник В. Повстання проти П. Скоропадського. Причини і наслідки // Там само; Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. Історико-генетичний аналіз. – К., 1995; Білодід О., Панченко В. Павло Скоропадський і Україна. – К., 1997; Мироненко О. Українська Держава // Українське державотворення. Не витребуваний потенціал. Словник-довідник. – К., 1997; Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999; Його ж. Україна в революційну добу: Історичні ессе-хроніки. У 4-х т. – Т. II. Рік 1918. – К., 2009; Політична історія України ХХ століття. У 6-ти томах. – Т. 2. – К., 2003. Осауленко Л., Засекін В. Гетьман України Павло Скоропадський. – Кн. 1. – Луцьк, 2003; Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. – К., 2003; Яневський Д. Проект “Україна”, або Спроба Павла Скоропадського. – Х., 2010.

⁹ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації ХІХ–ХХ століття. Вид. 2-е. – К., 2000. – С. 129.

¹⁰ Верстюк В. Гетьманська держава 1918 р. в контексті української революції // Український історик. – 1999. – № 2–4. – С. 26; Його ж. Революція 1917–1920 рр. і українсько-російські відносини. В кн.: Україна і Росія в історичній ретроспективі. – Т. 1. Українські проекти в Російській імперії. – К., 2004. – 448–464 с.

¹¹ Нагаєвський І. Історія Української державності двадцятого століття. – К., 1993. – С. 171.

¹² Терешенко Ю. І. Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції // Укр. іст. журн. – 2008. – № 3. – 19–37 с.

- ¹³ *Савченко В.* Павло Скоропадський – останній гетьман України. – Х., 2008.
- ¹⁴ *Винниченко В.* Відродження нації. – Ч. III. – Київ-Відень, 1920. – С. 26, 103; *Грушевський М.* По шкоді // Літературно-науковий вісник. – Т. 172 (кн. XII, грудень). – 1918. – С. 233–234.
- ¹⁵ *Мироненко О.* Крах маріократії П. Скоропадського // Українське державотворення. – С. 252–260.
- ¹⁶ *Figes O.* A Peoples Tragedy. The Revolution. 1891–1924. – London, 1996. – P. 449.
- ¹⁷ *Федюк В.* Україна в 1918 г.: Гетман Скоропадский. – Ярославль, 1993.
- ¹⁸ *Деникин А.* Очерки русской смуты. Белое движение и борьба добровольческой армии. Май – октябрь 1918. Воспоминания, мемуары. – Минск, 2002. – С. 6.
- ¹⁹ Там же. – С. 52.
- ²⁰ *Бутаков Я.* Белое движение на Юге России: концепция и практика государственного строительства (конец 1917 – начало 1920 гг.). – М., 2000. – С. 27–28.
- ²¹ *Михайлов И.* Малоизвестные страницы деятельности правительства гетмана П. П. Скоропадского // Гражданская война в России: события, мнения, оценки. – М., 2002. – 456, 459 с.
- ²² *Митюрин И.* Гражданская война: белые и красные. – М. – СПб., 2004.
- ²³ Граф Келлер. – М., 2007.
- ²⁴ *Зайцов А.* 1918: очерки истории русской гражданской войны. – Москва – Жуковский, 2006. – 8, 161–162 с.
- ²⁵ *Федюшин О.* Украинская революция. 1917–1918. Перевод с англ. Л. А. Игоревского. – М., 2007. – С. 294.
- ²⁶ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів.-К., Філадельфія, 1995. – Т. 6. – Кн. 1. – С. 101.
- ²⁷ *Скоропадський П.* Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ, Філадельфія, 1995.

Прослеживается ряд новых подходов украинских и некоторых зарубежных историков к исследованию истории Гетманата, в частности выделены наработки Руслана Пырога. Внимание сосредоточено на историографии таких вопросов, как обстоятельства прихода П. Скоропадского к власти, сущность Гетманата как разновидности консерватизма и монархизма, его место в истории украинской государственности, внутренняя и международная политика Украинской Державы, причины падения гетманского режима.

Ключевые слова: историография; историографический процесс; Павло Скоропадский; Гетманат; Украинская Держава; монархизм; консерватизм; Руслан Пыриг.

The article deals with a number of new approaches of some Ukrainian and foreign scientists in studying the history of Hetmanate. There are given selected works of Ruslan Pyrih, Ukrainian scientist, in the article. There are highlighted the historiography of circumstances of coming to power of Hetman Skoropads'kyi, ideological and political nature of Hetmanate, its place in the history of Ukrainian State, internal and international policies of the Ukrainian State, causes of the fall of the Hetman regime.

Keywords: historiography; historiography process; Pavlo Skoropads'kyi; Hetmanate; Ukrainian State; monarchism; conservatism; Ruslan Pyrih.